

LEGENDHA CANDI TAWANG ALUN ING DESA BUNCITAN
KECAMATAN SEDATI KABUPATEN SIDOARJO

Sri Wahyu Lestari, Prof. Dr. Udjang Pairin M. Basir, M. Pd

Universitas Negeri Surabaya
Fakultas Bahasa dan Seni
Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa)

Abstrak

Legendha Candi Tawang Alun isih ngrembaka ing gesange masyarakat Desa Buncitan. Panliti kepengin ngudhar kanthi cetha Legendha Candi Tawang Alun. Underane panliten iki sing pengin dirembug yaiku 1) Kepriye mula bukane *"Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo?"*, 2) Apa bae nilai budaya apa kang kinandhut sajrone *"Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo?"*, 3) Salugune apa fungsi crita *"Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo?"*, 4) Kepriye gegayutan crita *"Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo?"* karo kahanan masyarakat bebrayan. Paedah saka panliten iki yaiku 1) panliten iki kanggo nambahi kawruh ngenani Legendha Candi Tawang Alun lan nilai-nilai budaya sajrone crita legendha kasebut, 2) panliten iki kanggo dhokumentasi mligine tumrap masyarakat Desa Buncitan, Tembung wigati saka panliten iki antarane legendha yaiku wujud kang rowa kayata mite utawa dongeng, Candi Tawang Alun yaiku bangunan kanggo dedonga dening resi Tawang Alun, Desa Buncitan yaiku sawijine Desa kang manggon ana Kecamatan Sedati, Folklor yaiku kabudayan kang kolektif, maneka werna lan sumebar kanthi turun tinurun.

Legendha Candi Tawang Alun kang dadi objek panliten iki, kalebu panliten kabudayan Jawa. Panliten iki kalebu kualitatif, lan nggunakake tintingan folklor. Teori, konsep, lan panemu liya kang nyengkuyung tintingan folklor, kaya dene: kabudayan, folklor, legendha lan perangan legendha, wredining kabudayan lan pigunane, nilai budaya, konsep fungsi. Metode kang digawe yaiku deskriptif awujud observasi, wawancara, rekam, pengamatan lan nyathet, dokumentasi, transkripsi data, lan terjemahan. Tata cara ngumpulake data ing panliten iki yaiku tata cara observasi, wawancara, rekam, nyathet, dokumentasi, 1) *open coding*, 2) *axial coding*, 3) *selective coding*.

Legendha Candi Tawang Alun kinandhut nilai budaya antarane nilai didaktis yaiku kawicaksanan, sabar, tanggung jawab, rumangsa salah, pitutur. Nilai religius yaiku tapa lan ukuman. Nilai etik yaiku ngugemi pituduh, tresna lan kuciwa. Panliten iki uga nduweni fungsi kang dideleng kanthi tintingan folklor kayata: 1) minangka sistem proyeksi, 2) minangka piranti kanggo ngesahake aturan lan lembaga kabudayan, 3) minangka piranti panggulawenthah marang anak. 4) minangka piranti meksa lan ngawasi paugeran masyarakat supaya tansah diugemi dening masyarakat. Saliyane nilai budhaya lan fungsi, panliten iki uga nduweni asil kang gegayutan karo masyarakat yaiku candi Tawang Alun iki isih dianggep wigati kanggo cagar budaya lan wisata spiritual kanggo urip ing bebrayan uga candi Tawang Alun iki ora wigati krana wis akehe masyarakat sing ora percaya marang samubarang kang asipat mistik lan masrahake sakabehe rejeki, jodho lan keslametan dening GUSTI ALLAH.

BEBUKA

Landhesane Panaliten

Manungsa ora bisa urip tanpa anane kabudayan semono uga kabudayan karipta saka manungsa sing nduweni akal lan budi. Manungsa lan kabudayan kuwi nduweni gegayutan kang raket banget ora bisa dipisah. Tumandange manungsa lan masyarakat dumadi saka kabudayan. Kabudayan ing Indonesia iki kalebu akeh banget, ras suku kang maneka werna nuwuhake kabudayan kang beda-beda lan ngewenehi ciri khas kang unik saka ras suku kasebut.

Kabudayan Jawa kang ngrembaka mligine ing wilayah kabupaten Sidoarjo kalebu jinis kabudayan lokal. Wujud saka kabudayan kasebut yaiku folklor lisan yaiku crita rakyat utawa luwih cetha maneh diarani legendha. Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo iki minangka asil warisan saka leluhur kang kudu dilesterakakelan dijaga. Akeh pawongan kang wis nлити, nanging asil panlitene kuwi luwih tinuju ngenani kahanan alam kang ana sakupenge candi, uga ana legendha senadyan legendha nanging critane ora gamblang, lan

struktur bata kang ana ing candi. Panliti ning kene nduweni minat kanggo nлити crita kasebut lan tradhisi apa wae sing ana gegayutanne karo Legendha Candi Tawang Alun kang isih ngrembaka ing gesange masyarakat Desa Buncitan. Panliti uga nduweni pangarep-arep yen panliten iki bisa kanggo nambahi kawruh masyarakat Desa Buncitan saka para pamudha nganti tiyang sepuh.

Legendha Candi Tawang Alun Ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo utawa dicekak LCT. Legendha kasebut nganti seprene isih ngrembaka lan dipercaya dening masyarakat sekitare. LCT iki nduweni ciri khas kang bedakake karo legendha liyane yaiku anane paraga utamane yaiku buto sing sekti setara karo resi nanging nduweni ati kang apik kang nduweni aran Resi Tawang Alun, uga putrine Dewi Miranti buto kang kasmaran dening ratu Majapahit. LCT iki luwih narik kawigaten merga anane paraga kang wis dikenal sak nusantara lan wektu gesange mligine masyarakat Jawa padha ngormati saka kapinteran lan kasektenne. Paraga iki uga diangkat dadi senopati kraton Majapahit yaiku Arya Dhamar.

LCT ing Desa Buncitan iki beda lan kagolong unik dibanding legendha saka dhaerah liya. Masyarakat katon ora wani ninggalake tradhisi kang wis diwariske dening para leluhur, merga legendha iki nduweni nilai, piguna, serta gegayutan karo panguripan Desa Buncitan lan sakupenge. Sajrone LCT iki ana tradisi kang isih ngrembaka lan diri-uri dening masyarakat satempat. Tradhisi-tradhisi kang gegayutan karo LCT kayata saben masyarakat kanga nganakake hajat kudu teka ing candi saperlu donga supaya hajate lancar lan ora ana bebendu, saben wulan purnama ana masyarakat kang ngaji utawa donga supaya apa kang dipingini bisa kasebadan, saben sasi sura para warga nganakake bancakan ing Candi Tawang Alun saperlu dedonga marang Gusti Kang Murbeng Dumadi.

Panliti nduweni pepenginan nлити LCT yaiku 1) masyarakat Desa Buncitan mligine para generasi mudha ora mangerteni ngenani Legendha Candi Tawang Alun, tradhisi-tradhisi kang gegayutan karo Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo, 2) anane kapercayaan masyarakat Desa Buncitan marang Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan kang diwarisake dening para leluhur yen ora percaya marang apa kang kinandhut sajrone Legendha Candi Buncitan bakal oleh bebendhu, 3) Legendha Candi Tawang Alun ing desa Buncitan iki ora kawentar banget saengga anane panliten iki bisa ndadekake masyarakat

umum mangerteni ngenani Candi Tawang Alun, 4) miturut masyarakat Desa Buncitan, Legendha Candi Buncitan durung tau diteliti luwih rowa, mula panliti ing kene bakal nлити luwih rowa.

Panliti uga menehi bukti yen satemene crita LCT iki ana ing sakupenge masyarakat Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo. Bukti kang nyata iki saka rekaman suwara *Juru Pemelihara Situs* kang ana ing Candi Tawang Alun, kang wektu kuwi njlentrehake ngenani crita LCT yen sajrone crita LCT nduweni pitutur kang becik. Pitutur iki diucapake dening Resi Tawang Alun kanggo putrine, yaiku Dewi Miranti sing pengin ngubah awake dadi manungsa kang ayu. Gegambaran mau bisa dideleng ing ngisor iki.

“...Resi Tawang Alun iki nuturi Dewi Miranti supaya ora ngubah dadi wong wadon ayu. Resi Tawang Alun ngocap yeng Gusti Kang Arya Jagad wis maringi takdir marang manungsa lan ciptaane sing liyane kang ana ing ndonya iki. Yen aku ngubah kowe dadi manungsa sing ayu aku lan kowe nduk nglawan takdir sing wis digarisake Gusti Kang Arya Jagad...” (Ld 2, h 115).

‘Resi Tawang Alun memberi nasehat kepada putrinya jika Tuhan Yang Maha Esa sudah memberi takdir kepada manusia dan ciptaannya yang ada didunia. Resi Tawang Alun lalu mengatakan jika aku merubah dirimu menjadi manusia yang cantik maka kamu melawan takdir yang sudah digariskan oleh Tuhan Yang Maha Esa’

Gegambaran ing dhuwur mujudake watak resi Tawang Alun sing apik. Dheweke mangerteni yen pepengenan putrine kuwi ora sepantese dilakoni. Resi Tawang Alun ora langsung nyaguhi, mergane kepenginan mau bisa nggawe ngapusi wong liya lan nguciwani nanging rasa tresnane dewi Miranti sing gedhe marang ratu Majapahit, banjur dheweke meksa supaya bisa ayu lan bisa dadi pepujanne ratu Majapahit. Resi Tawang Alun ora bisa nggawe dewi Miranti sedhi mergane dewi miranti putrin siji-sijine banjur resi Tawang Alun nyaguhi kekarepan kuwi.

Teori kang digawe nganalisis crita ing dhuwur yaiku teorine Lantini kang ngandharake yen nilai budaya diperang dadi telu yaiku 1) nilai dhidaktik yaiku nilai kang asipat pasinao, perangan pasinaon kuwi akeh jinise anatarane babagan kepahlawanan, babagan budi pekerti, babagan agama, lan liya-liyane, 2) nilai religious yaiku nilai kang ngubungake manungsa lan Gustine kayata

ngupaya cedhak marang Gusti lan nglakoni akidah-akidah kang wid dadi aturan agama, 3) nilai etik yaiku hubungan sebab akibat saka anane sipat apik lan ala kang ana ing sajrone kabudayan kang bisa dadi pasinaonan kanggo liyan supaya weruhi yen ing crita Legendha Candi Tawang Alun kinandhut nilai budaya.

Underane Panliten

Saka babagan kan wis diandharake ing dhuwur, bisa didudut perkara panliten kaya dene :

- (1) Kepriye mula bukane "Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo?"
- (2) Apa bae nilai budaya apa kang kinandhut sajrone "Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo?"
- (3) Salugune apa fungsi crita "Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo?"
- (4) Kepriye gegayutan crita "Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo? karo kahanan masyarakat ing bebrayan."

Ancase Panliten

- (1) Ngandharake mula bukane "Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo?"
- (2) Ngandharake nilai budaya apa kang kinandhut sajrone "Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo?"
- (3) Ngandharake fungsine crita "Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo?"
- (4) Ngandharake gegayutan crita "Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo? karo kahanan masyarakat ing bebrayan"

Paedahe Panliten

Panliten ngenani Legendha Candi Tawang Alun iki nduweni saperangan paedah, yaiku :

- (1) Nambahi kawruh ngenani legendha mligine crita "Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo"
- (2) Bisa ngandharake nilai-nilai budaya kang kinandhut ing crita lan fungsi folklor legendha kasebut.
- (3) Kanggo dhokumentasi, mligine tumrap masyarakat Desa Buncitan ing babagan kabudayan amrih tansah dijaga lan diuri-uri.
- (4) Bisa Ngandharake gegayutane crita "Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan,

Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo". Karo kahanan masyarakat ing bebrayan.

Wewatesan Panliten

Wewatesan panliten kang digunakake supaya wawasan tumrap panliten "Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo" ora mlenceng saka konsep lan wis ditemtokake. Wewatesan kuwi mung ngrembug babagan bab mula bukane legendha, nilai budaya kang kinandhut sajrone, fungsi legendha lan gegayutan lan gegayutane crita legendha karo kahanan masyarakat bebrayan.

Panjletrahane Tembung

Panjeletrahane tembung iki nduweni pangajab supaya ora anak lupute pamawas sajrone panliten iki, ing antarane yaiku :

- 1) Legendha yaiku sawijine Legendha umume nduweni wujud kang rowa tinimbang wujud saka crita liyane kayadene mite utawa dongeng. (Danandjaja, 1997:66-68).
- 2) Candhi yaiku bangunan sing digawe saka watu katata kanthi edi, peni, kanggo papan pamujan, nyimpen awuning para ratu utawa para pandhita Hindu lan Budha ing jaman biyen (Sudaryanto lan Pranowo, 2001:138).
- 3) Tawangalun yaiku jeneng saka Resi Tawang Alun kang jaman biyen nduweni tahta dadi ratu ing kraton Tawang Alun.
- 4) Desa Buncitan yaiku salah sawijine Desa kang manggon ing Kecamatan Sedati.

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Panliten Kang Saemper

Sadurunge ngrembag bab LCT. Panliti arep ngandharake sawenehing panliten kang saemper kang wis diteliti sadurunge uga panliten kasebut bisa nambahi pamawas ing sajrone panliten LCT.

Panliten kang saemper ing babagan legendha, kaya panliten sing wis ditindake dening Aestri Fatimatul Wulan Sari (2007), Mahasiswi Universita Negari Surabaya, jurusan Pendhidikan Bahasa lan Sastra Daerah kanthi irah-irahan "Legendha Gadhung Mulathi Ngglandhang Anakan Desa Sidomulyo Ngadirojo Pacitan" panliten kuwi ngrembug babagan folklor. Skripsi kang ditulis dening Aestri Fatimatul Wulan Sari iki ngrembug babagan gegambaran crita, pitutur, kalungguhan crita tumrap masyarakat, fungsi crita lan gegayutan crita karo masyarakat beberayan. Sajrone panliten iki dipunjerake kanthi nganalisis fungsi legendha kang diandharake Bascom lan ditambahi Dundes yaiku, kanggo

panggulawentah anak, kanggo nuwuhake rasa syukur marang Gusti, kanggo njaluk keslametan, kanggo sarana hiburan, kanggo ngesahake pranata-prana lan lembaga kebudayaan, sarta piranti kanggo nglestarekake kabudayan.

Panliten kang nomer loro yaiku, panliten kang ditindakake dening Ika Fatmasari (2010) kanthi irah-irahan "*Legendha Guwa Tan Tik Siu ing Desa Sumberagung Kecamatan Rejotangan Kabupaten Tulungagung (Tintingan Struktur, Nilai Budaya, lan Fungsi)*". Panliten iki dipunjerake kanthi nganalisis nilai legendha Guwa Tan Tik Siu yaiku: (1) nilai kepercayaan, (2) nilai tumindak, (3) nilai abstraksi saka pengalaman tartamtu, lan (4) nilai panguripan masyarakat sumberagung. Fungsi legendha Guwa Tan Tik Siu migunakake teori fungsi kang diandharake dening Bascom lan ditambahi Dundes (1994:3), yaiku kanggo pengesahan pranata lan lembaga kabudayan, kanggo sistem proyeksi, lan kanggo hiburan.

Panliten kang nomer telu yaiku dening Rifda Ainun (2006) kanthi irah-irahan "*Antologi Dongeng Bandha Warisan (Tintingan Struktur, Nilai, lan Fungsi)*". Ing sajrone panliten iki dipunjerake kanthi nganalisis struktur dongen kang ngutamakake unsur instrinsik kang ngandharake alur, paraga, lan latar. Fungsi migunakake teori struktur ala Vladimir Propp kang nyebutake fungsi ana 31 kategori. Nilai budaya kang digunakake yaiku duweke Djamaris kang ngandharake sistem nilai budaya bisa dikelompokake adhedhasar kategori kang gegayutan karo manungsa, yaiku (1) nilai budaya gegayutan manungsa karo Gusti Akarya Jagad, (2) nilai budaya gegayutan manungsa karo manungsa liyane, (3) nilai budaya kang gegayutan manungsa karo jagad, (4) nilai budaya gegayutan antarane manungsa karo bebrayan, (5) nilai budaya gegayutan antarane manungsa karo pribadherine.

Panliten nomer papat yaiku kang ditindakake dening Ari Setiantini (2006), Mahasiswa Universitas Negeri Surabaya, jurusan Pendidikan dan Sastra Dhaerah kanthi irah-irahan "*Legendha Menak Anggrung ing Desa Kuncen, Kecamatan Padangan, Kabupaten Bojonegoro*". Panliten kuwi ngrembug babagan struktur, nilai budaya, lan fungsi. Miturut andharan sajrone panliten, bab kang mbedakake antarane *Legendha Menak Anggrung* karo legedha liyane yaiku bisa didheleng saka tumindak masyarakat kang isih ajeg naganakake istigosah. Sajrone panliten kuwi panliti kasil nganalisis struktur legendha kang ngutamakake segi instrinsik kayadene, latar, watak, alur, sudut pandang, tema, lan amanat. Bab piguna sajrone *Legendha Menak Anggrung*, yaiku 1) piranti kanggo panglipur prakara sosial,

2) menehi wawasan kang luwih umum ngenani prakara manungsa.

Panliten nomer lima yaiku panliten kang ditindakake dening Arieks W.S Gendrowati (1996) kanthi irah-irahan "*Legendha Sawunggaling di Kelurahan Lidah Wetan Kecamatan Lakarsantri Kodya Dati II Surabaya (Tintingan Struktur, Isi lan Fungsi)*". Panliten iki kasil nganalisis struktur *Legendha Sawunggaling ing Kodya Surabaya* kang ngutamakake ing segi instrinsik kang ngandharake ngenani tema lan amanat, watak, latar, alur, sudut pandang, lan gaya crita. Panliten migunakake teori struktur duweke Esten kang ngandharake alur, latar, watak, pusat pengisahan, lan gaya basane. Bab fungsi *Legendha Sawunggaling ing Kodya Surabaya* migunakake teori fungsi kang diandharake dening Bascom lan ditambahi Dundes (1994:3), yaiku kanggo pengesahan pranata lan lembaga kebudayaan, kanggo sistem proyeksi, lan kanggo piranti hiburan.

Panliten-panliten kang wis disebutne mau kalebu panliten kang nguri-uri kabudayan Jawa utamane ngenani folklor lisan kang wujud legendha utawa crita rakyat. Panliten sadurunge lan panliten LCT kang nggawe padha yaiku saka ancasa kang pengin nguri-uri kahanane folklor lisan mligine legedha ing saben dhaerah lan kanggo piranti panggulawentah marang bebrayan. Pambédha saka panliten sadurunge yaiku saka objek panliten uga saka panliten sadurunge yaiku nggunakake telu analisis struktur, nilai budaya lan fungsi uga struktur, isi, lan fungsi. Yen panliten saiki nggunakake mula bukane crita, nilai budaya, fungsi lan gegayutanne legendha ana ing masyarakat sakupenge.

Kabudayan

Kabudayan minangka kedadeyan kang asipat *universal*. Kabeh bangsa ing ndonya nduweni kabudayan, sedayan wujud lan cirine beda-beda saka masyarakat siji lan sijine. Kabudayan secara terang nduduhake yen manungsa nduweni kodrat kang padha suku, bangsa, lan ras (Maran, 2005:15). Saben dhaerah nduweni wujud lan ciri kang beda kanggo-kanggo mbedakake antarane budaya siji lan sijine. Amarga saben budaya nduweni karakteristik budaya kan corake maneka warna jinise kanggo nuduhake yen budaya kuwi maneka warna wujud lan cirine sajrone bebrayan.

Kabudayan diperang dadi telung wujud yaiku 1) wujud kabudayan minangka saka ide-ide, pamikiran, nilai-nilai, norma-norma, aturan lan liya-liyane, 2) wujud kabudayan minangka ngumpulake saka aktivitas lan uga tumindak saka manungsa ing bebrayan, 3) wujud

kabudayan minangka wujud asil karyane manungsa. Wujud kapisan yaiku wujud kang trep saka kabudhayan kang pingunane kanggo ngatur, ngendelekake lan menahi tuladha kanggo solah manungsa ing urip bebrayan. Wujud kapindho kerep diarani sistem sosial. Sistem sosial iki minangka kegiatan sabendinane manungsa ing sajrone bebrayan. Interaksi sosial iki melu pola-pola tinamtu adhedhasar adat tata lakune. Wujud kabudayan katelu diarani kabudayan fisik.

Bab Folklor

Folklor minangka perangan disiplin utawa ilmu kang madeg dhewe ing Indonesia, kanthi etimologi folklor dijlentrehake menawa, tembung folklor iku minangka jarwane tembung manca yaiku *folklore* kang dumadi saka tembung *folk* lan *lore*. *Folk* kang ngemu teges padha karo tembung *collectivity*, miturut pamawase Dundes (sajrone Danandjaja, 1986:1-6) yaiku saklompok pawongan kang nduweni ciri tartamtu kaya dene ciri fisik, social, lan kabudayan, kajaba pamawas kang kaya mangkana bab kang wigatu yaiku masyarakat kang wis nduweni kelompok sadhar ngenani *identitas* lompoke. Tembung *lore* yaiku minangka tradhisi saka folk, kang ngemu teges prangan kabudayan kang diwarisake kanthi cara turun-tinurun lan kanggone mbabarake kanthi cara lisan utawa nggunakake gerak isyarat. Saka andharan kang wis ababar ing ndhuwur bisa *definisi* saka folklor, folklor yaiku saperangan kabudayan kang kolektif, kang sumebar lan diwarisake kanthi cara turun-temurun, lan tradisional kanthi wujud lan versi kang maneka werna ing wujud kang lisan utawa kang awujud gerak *isyarat*.

Folklor nduweni ciri kang dadi pambada karo budaya liyane, ciri-ciri folklor yaiku; 1) kanggone nyebarake crita kanthi cara lisan; 2) sifate tradisional; 3) mapan ana ing maneka wera *versi* lan *varian-varian*; 4) nduweni sifat anonym; 5) wujud nduweni pola; 6) nduweni daya piguna kanggone masyarkat; 7) nduweni logika; 8) folklor dadi duweke wong akeh; lan 9) nduweni sifat kang polos (Danandjaja, 1984:3-4).

Pamawase para ahli kang dibabar ing dhuwur mau bisa dimangerteni yen folklor yaiku kabudayan kang tuwuh ing masyarakat, banjur ngrembaka lan diuri-diuri dening masyarakat kang nduweni kabudayan kasebut, cara sumbare lan diwarisake kanthi cara turun-temurun banjur wujud saka folklor jawa kang tuwuh lan ngrembaka ing sajroning masyarakat Desa Buncitan Kabupaten Sidoarjo.

Miturut Danandjaja kaya kang akutip dening Soedarsono (1986:426), folklor jawa yaiku

saperangan saka kabudayan Jawa, sing disebarake lan diwarisake kanthi turun-menurun, ing sajrone suku Jawa kanthi cara tradisional, kang wujud bisa lisan utawa gerak isyarat kanggo piranti pangiling-iling.

Folklor lisan (verbal folklor) sing minangka crita rakyat miturut William R. Bascom kaya kang kakutip dening Danandjaja (1986:50), crita rakyat kuwi diperang dadi telu, yaiku: 1) *mite* (*myth*) lsp, 2) legendha (*legend*), lan 3) dongeng (*folktale*)

Adhedhasar saka andharan ing dhuwur bisa kepethik yen folklor bisa ngrembaka kanthi cara disebarake saka tutur siji dupag sijine lan folklor minangka perangan saka kabudayan kang mapan ana ing kumpulane masyarakat. Legendha Candi Tawang Alun iki minangka crita rakyat kang kalebu folklor wujud yaiku candhi sing pkanggone ana ing Desa Buncitan Kabupaten Sidoarjo mligine nduweni bukti nyaa kang bisa dipercaya.

Legendha lan Perangan Legendha

Danandjaja (1997:66-68) ngandharake, legendha yaiku sawijine crita kang nyata kedadeyane, ing wektu kang ora suwe. Legendha umume nduweni wujud kang rowa tinimbang wujud saka cirta liyane kayadene *mite* utawa dongeng. Sawijine ciri crita legendha kang mbedakake karo crita liyane, yaiku nduweni sipat *keduniawian* (*sekluer*), kayadene crita legendha dumadine panggonan, crita ngenani pawongan kang nduweni kaluwihan lan liya-liyane.

Legendha yaiku ciri kang dianggep minangka prastawa kang nduweni sejarah (folkhistory), kayadene crita kang gegayutan samubarang kaghaib sajrone crita epic ngenani babad kang dadi mula bukannya panggonan tamtamtu. Anane legendha kang ngrembaka satengahé masyarakat kuwi asring ora katulis, mula wujud crita legendha antarane wong siji lan sijine ora padha, kamangka crita ngenani legendha bisa didadekake sawijine tintingan *rekontruksi* sejarah. Mula, wujud saka crita legendha kuwi perlu diteliti kanthi rowa maneh.

Wredining Kabudayan lan Pigunane

Manungsa iku nduweni cipta, rasa lan karsa kang bisa nyiptakake ide-ide kanggo pawujudane. Kabudayan yaiku sakabehing gagasan, rasa sarta olah ciptaning manungsa ing bebrayan kang kudu dikulinakake, dilakoni, kanthi cara sinau (Koentjaraningrat, 1987:1). Kabudayan uga kanggo satuwane ide, kabudayan kasusun saka reroncene nilai-nilai, norma-norma

kang isine ngenani tindhak tandhuk kang diwujudake panyengkuyunge Sudikan (2001:3).

Masyarakat lan Kabudayan

Miturut pamawase J.L Gilin lan J.P Gilin (sajroning Koentjaraningrat 1990:146) ngandharake masyarakat yaiku saperangan manungsa kang nduweni gegayutan karo manungsa liyane kang kaiket karo tatanan urip kayata norma, adat istiadat tartamtu kang nduweni sipat *kontinyu*, lan uga keiket karo rasa paseduluran. Masyarakat yaiku saklompok manungsa kang urip bebarengan banjur kanthi cara tulung tinulung nyengkuyung kabutuhan urip sakabehing pawongan kang ana ing njerone kelompok tartamtu. Kajaba saka iku manungsa uga ora bisa urip tanpa anane pitulungan saka manungsa liya.

Masyarakat Jawa miturut Soekanto (1993:49) ngadharake masyarakat kang aperang saka kumpulane manungsa kang urip bebarengan lang manggon ana ing pulo Jawa yaiku kang mapan ing sisih tengah lan sisi wetan pulo Jawa. Masyarakat ing kene ana endi wae Jawa mapan, masyarakat kuwi isih ngugemi tradhisine lan isih ngletarakake tradhisi Jawa minangka perangan saka masyarakat Jawa, uga ana kabudayan kang kudu dilestarekake.

Tembung kabudayan utawa budaya ing teges kang sempit, ngemu teges, pamikiran, karya, lan asil karya manungsa kang ngemu surasa kaendahan (Sulaiman, 1998:11). Minurut Koentjaraningrat (sajroning Sulaeman, 1998:11) tembung kabudayan iku dumadisaka basa Sansekerta yaiku buddayah ang ngemu teges akal utawa budi utawa pamikiran. Ki Hajar Dewantara, ngandharake tembung budaya yaiku “daya” saka tembung *budi* kang ngemu teges pembudidayane manungsa.

Pigunane Kabudayan

Budaya Jawa lan budaya lokal sajrone masyarakat Jawa, dene budaya lokal budaya kang urip lan ngrembaka, diduweni lan dilakoni seprangan masyarakat sing manggon ana papan panggonan tamtamtu. Budaya kasebut sumbere saka tindak tanduke budaya usku bangsa kang ana. Dene, budaya Jawa yaiku budaya kang ana kang lair, lan kang ngrembaka ing dhaerah Jawa. Dhaerah Jawa iku antarane wiwit saka dhaerah Jawa Tengah nganti tumeka ing sisih wetan pulo Jawa. Dhaerah kabudayan Jawa diperang dadi lima yaiku kabudayan Negarigung, kabudayan Banyumas, kabudayan Pesisir, kabudayan Mancanegari, kabudayan Sabrang (Koentjaraningrat 1987:25).

Unsur-unsur kabudayan kang *Universal* cacahé ana pitung perangan yaiku 1) basa (lisan utawa tulisan), 2) sistem kawruh, 3) *organisasi sosial*, 4) sistem piranti kanggo urip lan *teknologi*, 5) *sistem mata pencaharian*, 6) sistem religi (kapercayaan), lan 7) kesenian (Koentjaraningrat 2009:165).

Nilai Budaya

Miturut Koentjaraningrat (2009:153) ngandharake nilai budhaya dadi sawijine bab kang abstrak sajrone adat-istiadat. Kabeh bab kuwi amarga nilai budaya wis dadi konsep kang dianggep nduweni nilai kang wigati sajrone masyarakat. Senadyan nilai budaya kuwi au didadekake cekelan sajrone masyarakat, nanging nilai budaya kuwi mau uga nduweni sipat kang umum. Mula, angel dingerteni kanthi rasional.

Nilai budaya uga mujudake kawruh kang beda ing antarane masyarakat siji lan liyane. Wujud nilai budaya sajrone masyarakat kuwi kudu ditindingi miturut pola kang kinandhut sajrone kabudayan. Lantini merang nilai budaya dadi telu yaiku 1) nilai dhidaktik yaiku nilai kang asipat pasinao, perangan pasinaon kuwi akeh jinise anatarane babagan kepahlawanan, babagan budi pekerti, babagan agama, lan liya-liyane, 2) nilai *religious* yaiku nilai kang ngubungake manungsa lan Gustine kayata ngupaya cedhak marang Gusti lan nglakoni akidah-akidah kang wid dadi aturan agama, 3) nilai etik yaiku hubungan sebab akibat saka anane sipat apik lan ala kang ana ing sajrone kabudayan kang bisa dadi pasinaonan kanggo liyan supaya weruhi yen ing crita Legendha Candi Tawang Alun kinandhut nilai budaya.

Kabeh nilai budaya miturut pamawase ahli bisa didadekake lelandhesan kanggo mangerteni nilai budaya kang kinandhut sajrone masyarakat. Senajan kaya mengkono, panliten tumrap Legendha Candi Tawang Alun nduwe nilai-nilai budaya dhewe kang dadi penyengkuyunge mligine masyarakat kasebut kang nduweni kawruh ngenani legendha candi tawang alun.

Konsep Fungsi

Bascom lan Dundes pamahamane wong loro kuwi ora padha amarga lelandhesan saka ilmu filosofi, daya pangamate, lan daya imajinasine kang beda. Fungsi folklor tumrap bebryan panyengkuyunge miturut Bascom (ing Danandjaja, 1986:19) yaiku 1) minangka sistem proyeksi, yaiku minangka piranti kacabenggalaning angen-angen sawijine klompok bebryan, 2) minangka piranti kanggo ngesahake

aturan lan lembaga kabudayan, 3) minangka piranti panggulawenthah marang anak, lan 4) minangka piranti kanggo meksa lan ngawasi paugeraning masyarakat supaya tansah diugemi dening masyarakat.

Dandes ngandharake yen fungsi folklor liyane yaiku 1) kanggo ngeraketake paseduluran ing sajroning kelompok, 2) menehi piterang marang wong sawijine piranti kang dianggep pener dening bebrayan, 3) menehi cara kang bener kanggo ngomong liyan, 4) minangka piranti kanggo panyaruwe kahanan kang bisa adil ing bebrayan, lan 5) menehi car urip ing donya nyata kang sarwa angel saengga bisa ngowahi pakaryan kang njelehi dadi nyenengake (Sudikan, 2001:100). Kaloro konsep fngsi ing dhuwur bisa disebut minangka dudutan sawenehing fungsi kang tuwuh saka tradhisi sacara umum. Sawenehing tradhisi kang anak kaya dudu utawa mesthi nduweni fungsi kang kacethakake ing dhuwur mau kamangka fungsi tradhisi iku gumantung saka bebrayan kang ngrasakake secara langsung.

Adhedhasar saka panemu-panemu kuwi ngeneni fungsi utawa pigunane folklor kang wis ana ing dhuwur, mula ing panliten iki bakal nggunakake panemu Bascom lan Dandes. Panliten ngenani folklor kang wis ana ing dhuwur, mula ing panliten iki bakal nggunakake panemu Bascom lan Dandes. Panliten ngenani folklor iki nggunakake gabungan antarane teori kang diandharake para ahli kasebut.

Landhesan Teori

Sajrone peranan ing ngisor iki bakal diandharake landhesan teori saka sawenehing para ahli kang digunakake kanggo nitingi bab sajrone objek panliten. Lelandhesan kuwi mau, digunakake supaya andharan babagan panliten tansah lumaku adhedhasar konsep kang wis ditemtokake.

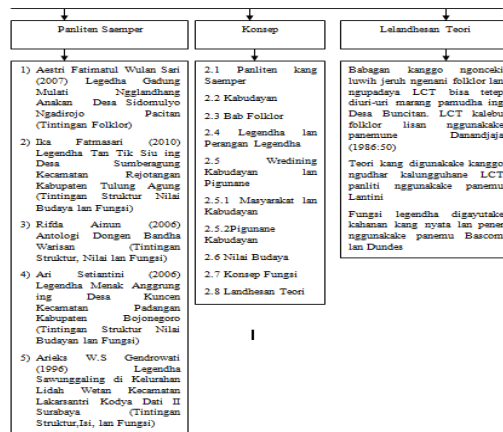
Landhesan teori kang digunakake nitingi objek panliten iki, selaras karo bahan kajian utawa perkara sing dijupuk ing dhuwur. Kanggo ngonceki luwih jeruh maneh ngenani folklor lan ngupadaya amrih Legendha Candi Tawang Alun bisa tetep diuri-uri dening para rumaja ing Desa Buncitan. Konsep kang digunakake teorine dening Danandjaja (1986:50) Folklor lisan (verbal folklor) minangka crita rakyat.

Teori kang digunakake kanggo ngundhar kalungguhane Legendha Candi Tawang Alun yaiku konsep nilai budaya kang diandharake dening Lantini 1) nilai dhidaktik yaiku nilai kang asipat pasinaon, perangan pasinaon kuwi akeh jinise antarane bebagan kepahlwanan, babagan budi pekerti, babagan agama, lan liya-liyane, 2) nilai religius yaiku nilai kang ngubungake

manungsa lan Gustine kayata ngupaya cedhak marang Gusti lan nglakoni akidah-akidah kang wis dadi aturan agama, 3) nilai etik yaiku hubungan sebab akibat saka anane sipat apik lan ala kang diduweni manungsa.

Babagan fungsi Legendha Candi Tawang Alun dititingi ngunakake teorine Bascom lan Dundes ing sajrone tintingan fungsi legendha kuwi bakal digayutake kahanan kang nyata lan pener karo konsep sing wis tinemu lan pas karo obiek sing bakal diteliti

Bagan 1
Kerangka Teoritis

METODE PANLITEN

Rancangan Panliten

Panliten ngenani carita "Legendha Candi Tawang Alun" ing Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo iki arupa panliten kualitatif. Miturut Moleong (2006:5) ngandharake panliten kualitatif yaiku panliten kang mbabar ngenani perkara kang ana ing urip bebrayan. Metode deskriptif awujud asil saka wawancara, cathetan saka lapangan, foto, *videotape*, dokumen pribadi, lan dokumen resmi (Moleong 2006:11). Wujud panliten kuantitatif tansah ngrembaka lan owah, nangin panliten kuwi bisa ngasilake dhata panliten kang sistematis adhedhasar kasuyatan sajrone objek kang diteliti.

Papan Panliten

Papan panliten bab Legendha Candi Tawang Alun ditindakake ing Desa Buncitan, Sedati, Sidoarjo. Pamilihe papan panliten iki ora uwal saka anane Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan mligine kang wiwiti crita kerajaan Tawang Alun ing Desa Buncitan kang wektu jaman semoni kuwi papan panggonane Ratu Resi Tawang Alun, wis dadi perangan kang ora bisa dipisahake karo anane crita Arya Damar kang semedi ing Candi Tawang Alun kasebut.

Dhata lan Sumber Dhata

Sumber dhata yaiku subjek (Arikunto, 2006:129). Sumber dhata sajrone panliten kuwi bisa diperang dadi loro, yaiku sumber dhata poko lan sumber dhata tambahan. Sumber dhata pokok sajrone panliten yaiku crita Legendha Candi Tawang Alun. Dene sumber dhata tambahan sajrone panliten kuwi diasilake saka tambahe dhata kang nguwatake analisis tumrap panliten, kayadene buku utawa informan.

Dhata kang diolehi utawa ana kuwi minangka dhata saka awal utawa wujud saka wawancara karo masyarakat Desa Buncitan kang dadi sumber dhata. Dhata-dhata kang wis ana utawa kang wis nglumpuk banjur disusun, dianalisis, *intarprestasi* supaya bisa dimangerteni ngenani struktur folklor, lan gegayutane folklor karo urip bebrayan.

Instrumen Panliten

Panliten tumrap Legendha Candi Tawang Alun kalebu panliten lapangan. Akeh bab kanggo nyengkuyung panliten kuwi. Sawijine kang digunakake panliti yaiku instrument panliten. Babagan instrumen kang digunakake sajrone panliten iki yaiku panliti dhewe. Bogdan dan Biglen (sajrone, Riyanto 2007:22) ngadharake, sawijine ciri saka panliten *kualitatif* yaiku panliti sipat *kancah* (*setting*) natural, kang ditindakake panliten dhewe.

Tata Cara Nglumpukake Dhata

Panliten bab *Legendha Candi Tawang Alun* ditindakake kanthi maneka werna cara pangumpulan. Bab kuwi amrih bisa ngasilake dhata kanthi luwih rowa. Tata cara pangumpulane dhata sajrone panliten iki kayadene andharan ing ngisor iki, yaiku:

Observasi

Observasi minangka sawijine tatacara kanggo nglumpukake dhata kanthi cara nindakake pengamatan ing objek kang diteliti apik kanthi cara langsung utawa ora langsung. Observasi iki migunakake observasi langsung tumrap objek kang diteliti. Sudikan (2001:86) nerangake teknik pengamatan dadi loro yaiku, 1) pengamatan *terlibat* yaiku panaliti tumindak kanthi cara langsung *interaksi* karo informan, 2) pengamatan biasa, minangka panaliti mung kepingin weruh wae, lan ora kapingin *ngontrol* utawa nliti nganti jeruh babagan kang diteliti.

WAWANCARA

Wawancara minangka upaya nglumpuhake dhata kanthi cara nyuwun pirs marang pihak-pihak kang gegayutan karo legendha kasebut. Mituru Arikunto (2010:82) ngandharake yen wawancara yaiku tata cara

nglumpukake dhata kanthi ngajokake pitokanan marang *informan* lagi menehi informan (Hutomo:82).

panliten iki nggunakake wawancara *semi structural* amarga saliyané panulis nduweni ancangan pitakonan, nanging uga bisa nambahi pitakonan manen yèn tuwuh pitakonan kang gegayutan marang Legendha Candi Tawang Alun. Informan kang bakal disuwuni prisa yaiku juru kunci, modin, lurah, lan seperengan bebrayan kang paling cedhak ing Candi Tawang Alun.

Rekaman

Panliti nggunakake *hand phone* kanggo ngrekam wawancara iki ing sajrone rekaman, supaya asil rekaman apik mula panliti kudu nduweni cathetan ngenani 1) tanggal rekaman 2) pkanggone rekaman, 3) rekaman asli utawa ora asli, 4) perekam (wong sing nglakoni rekaman). Supaya luwih genah maneh ditambah tandha *pengenal* saka sing dijaluki informasi kasebut (Hutomo, 1991:78).

3.5.4 Nyathet

Nyathet minangka perangan kang wigati kanggo ngumpulake dhata kanggo panliten folklor. Ing panliten iki kang bakal dicatet yaiku padha karo kang diandharake ing Hutomo yaiku nyathet babagan jeneng, umur, pendhidhikan utawa pakaryan, basa kang digunakake informan.

Tatacara kanggo nyatet babagan kang nduweni gegayutan karo informan. Miturut Hutomo (1991:78-79), tatacara kang kudu dicatet, yaiku: 1) jeneng, umur, jinis klamin, basa kang digunakake, lan pakaryan informan, 2) informan pinter crita apa ora, 3) bisa saka pengalaman informan. Catethan ngenani objek panliten kayadene: 1) ganre (*sage, legendha, fabel, mite, lsp*), 2) teges tartamtu kang dikanggokake ing masyarakat, 3) alesan ngenani tujuan saka catethan iku, 4) asal-usul panliten iku, lan 5) andharan kang digunakake lambing utawa simbol kang ora dimangerteni tegese.

3.5.5 Dhokumentasi

Dhokumentasi yaiku kanggo golek dhata ngenani babagan sing minangka catetan, transkrip, buku, kalawarta, majalah, prasasti, agenda, lsp. Dhokumentasi iki luwih gampang yen dibandhingke metode utawa tata cara liyane (Arikunto, 2006:231). Dhokumentasi iki kalebu metode sing ora angel merga yèn ana kliru nindakake dhokumentasi objek kang dititengi bakal tetep. Dhokumentasi sajrone panliten Legendha Candi Tawang Alun awujud dhata

gambar lan catetan kang diakrepake bisa njangkep dhata panliten kasebut.

Teknik dhokumentasi ditindakake dening panliti kanthi cara nekani papan panggonane adicara kang bakal diteliti, maksude panliti njupuk gambar utawa foto sing tujuane bisa nggampangake panliti kanggo ngandharake dhata. Tahap dhokumentasi iki bisa kanggo nguatake dhata asile observasi lan asil wawancara. Dhokumen-dhokumen kang isine dhata-dhata kang dibutuhake yaiku buku-buku kang relevan, serta foto-foto utawa gambar-gambar ngenani Candi Tawang Alun.

3.5.6 Teknik Transkripsi Dhata

Miturut Hutomo (1991:6), tatarane transkripsi dhata, kayadene 1) transkripsi kanthi cara kasar, swara kang ana rekaman ditulis tanpa ngowahi hurup lan tandhane, 2) transkripsi kasar iku mau banjur disampurnake, 3) sawise iku, panaliti miwiti kanggone nyusun asil wawancara, 4) sawise asil saka transkripsi wis rampung banjur bisa ditulis wujud teks.

3.5.7 Teknik Terjemahan

Miturut Hutomo (1991:86-87) tatarane terjemahan bisa diandharake kayata 1) terjemahan bebas (*free translation*), 2) terjemahan literal (*literal translation*), lan 3) terjemahan ngeni tetembungan (*word-for-word translation*). Teknik sing dikanggo yaiku terjemahan bebas (*free translation*) lan terjemahan ngeni tetembungan (*word-for-word translation*). Ing panliten asil saka terjemahan kudu padha karo sumber informasi.

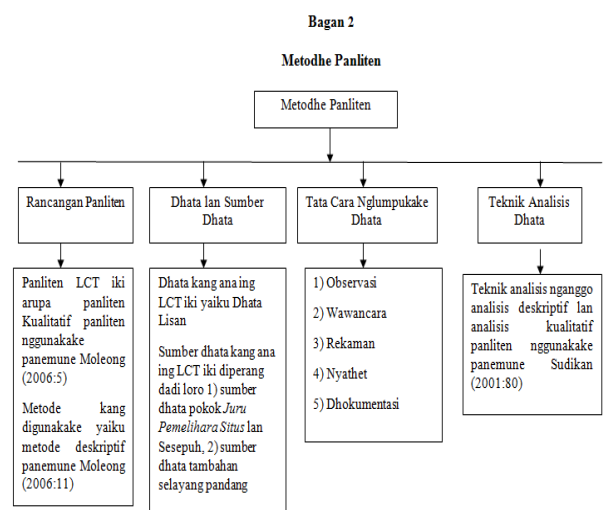
3.1 Teknik Analisis Dhata

Teknik analisis sing dikanggo nganalisis dhata yaiku analisis deskriptif. Analisis deskriptif, ngandharake dhata saka lapangan (asil wawancara). Panliten iki nganggo analisis folklor. Urut-urutane kayata; 1) transliterasi dhata, 2) klasifikasi dhata, kayata; (a) struktur folklor, (b) pigunane folklor, (c) gegayutane folklor lan masyarakat, lan 3) dhata dianalisis kanthi tatacara folklor.

Panliten kualitatif iki kanggone nganalisis dhata iku diwiwiti saka nglumpukake dhata nganti pungkasane panulisan asil panliten. Teknik analisis dhata ana telung ambalan sing kudu dilakoni yaiu: 1) *open coding*, ing cara iki panaliti golek dhata saakeh-akehe ngenani Legendha Candi Tawang Alun; 2) *acial coding*, ing kene panaliti nglumpukake dhata miturut *kategorine*; 3)

selective coding, ing kene panaliti ngenekake pamriksan kategori baku kang duweni gegayuten karo kategori liyane nganti mujudake dudutan (Sudikan, 2001:80).

Tatacara nganalisis dhata lumakune Legendha Candi Tawang Alun, yaiku: 1) dhata asil saka observasi lan wawancara dicatet kabeh, 2) dhata sing nglumpuk dipérang miturut perkara kang dianalisis kayata lumakune Legendha Candi Tawang Alun, teges slametan, gegayutane folklor lan masyarakat, nilai budaya lan nglestarikake cerita rakyat supaya ora ilang ing tembe mburi, lan 3) menehi dudutan adhedhasar analisis saka sakabehing dhata kang ana.

ANDHARAN ASILE PANLITEN

Gegambaran Bebrayan ing Desa Buncitan Kecamatan Sedati Kabupaten Sidoarjo.

Babagan ngenani kahanan Desa lan warga Buncitan, bisa diweruhi saka dhata *monografi*. Saka dhata *monografi* kasebut gegambaran ngeni kahanan Desa lan warga Buncitan bisa dideleng cetha kaya dene.

Wilayah lan Kahanan Desa Buncitan

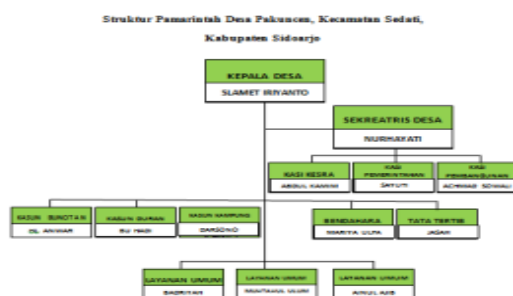
Desa Buncitan katilik saka papan panggonane utawa wilayahe. Folklor nduweni sesambungan kang raket karo alam sekitare, amerga folklor kuwi mapan ana ing pesisir lan kaapit karo gunung. Miturut asil dhata saka Desa, Desa Buncitan uga diapit Desa lan segara. Wewatesan kang ana sisih lor yaiku Desa Cemandi, sisih kidul Desa Pepe uga Desa Pulungan, banjur sisih wetan Desa Kalanganyar lan saka sisi kulon Desa Kalanganyar diapit Selat Madura. Desa Buncitan kalebu sawijine Desa Saka 16 kang mapan ana ing Kecamatan Sedati, Sidoarjo. Desa Buncitan keperang dadi 3 Dusun yaiku kaping siji Jl. Raya Buncitan, kaping pindho Jl. Tawang alun, kaping telu Jl. Kampung baru

gunung, cacah penduduk diperang dadi RT 21 lan RW 09. Desa Buncitan secara geografis kahanane bisa dideleng saka panggonane kurang luwih manggon 3 M saka laut, rata-rata panas sabendine 22 - 30 cc, saka Topografi desa Buncitan kalebu dhataran rendah akehe curah udan ing Desa nganti 2,055 mm/Th.

Desa Buncitan lemahe cocok ditanduri pala kapendem, mergane lemah kang ana ing Desa Buncitan kalebu campuran saka wedi saka segara. Kajaba kuwi masyarakat kang asli mapan ana kana nyambut gawene dadi Tani, Tambak, Kuli Bangunan, Pedagang. Nanging masyarakat sing tingkat menengah keatas didominasi pendatang. Papan panggonane Desa Buncitan yen pengen dupag saka kecamatan jarak 3 km, yen pengen dupag Kabupaten jarak 13 km, banjur yen pengen dupag ibu kota Negara kira-kira 999 km.

Struktur Pemerintahan

Sawijine Desa, struktur pamarintahan Desa Buncitan ora bisa uwal saka struktur administratif pamarintahan ing tingkat sadhuwure. Susuna organisasi lan tata karya pamarintah Desa Buncitan kaperang saka Lurah/Kepala Desa, Carik/Sekretaris, Kasi PMD, lan Kasi Pelayanan Umum. Babagan struktur pamarintah kang kasusun ing Desa Buncitan bisa kawawas saka bagan ing ngisor iki.

Adhedhasar dhata saka Pamrentahan Desa Buncitan. Pendhudhuk kang manggon ana kana kurang luwih 4.256 jiwa. Saka cacah penduduk kasebut bisa di perang dadi rong kelompok yaiku lanang lan wadon. Wong lanang kang manggon ana Desa Buncitan cacah kurang luwih 2.129 jiwa lan wong wadon cacah ana 2.127 jiwa.

Pendhidhikan Masyarakat

Pendhidhikan ing Desa Buncitan apik, saengga bisa ngundhakake SDM sing apik. Bangunan Sekolah katon apik banget kanggo sinau, saengga siswa kang lagi sinau bisa nampa materi pelajaran kanthi maksimal lan senang. Pendhidhikan ing Desa Buncitan kalebu maju lan modern mergane masyarakat wis akeh sing nduwe pemikiran maju.

Pakaryan Masyarakat Desa Buncitan

Penduduk Desa Buncitan iki pakaryane minangka dadi pedagang utawa wiraswasta. Mergane saka kahanane alam sing cedhak akehe iwang kang jenise akeh bisa dipanen banjur didagangake ing pasar. Rata-rata ing Desa Buncitan masyarakat pakaryane uga dadi buruh tani, tambak, lan pabrik. Pakaryan kang werna-warna mau nuduhake yen padhete pendhudhuk ing Desa Buncitan Kecamatan Sedati Kabupaten Sidoarjo.

Agama

Masyarakat Desa Buncitan akeh sing ngugemi agama Islam. Masyarakat isih akeh sing nglakoni slametan dene kenduren, pengajian, sholat, lan liya-liyane. Masyarakat uga tancak ngugemi tradhisi kang wis ditindakake kanthi turun-temurun. Kaya dene slametan saben dina-dina tartamtu, sepasaran bayi, lan liya-liyane. Masyarakat Desa Buncitan isih njaga tradhisi kang wus ana jaman biyen.

Gegambaran Kahanan Candi Tawang Alun

Kahanan kang ana ing Candi Tawang Alun ana patung-patung. Patunge ukurane cilik, patung mau karyane Pak Saiful (Juru Pemelihara Situs). Dalane sing ana candi rada munggah lan kiwa tengene akeh wit-witan, nggawe sapa wae kang ana ning kono betah kanggo ngrenungake kaluputan utawa nyepi. Saliyane kuwi isih ana sing kurang yaiku saka pager-pager sing ana sakupenge candi, pager mau saka preng sing dijejer kanggo wates lemahe candi lan warga. Pager sing kaya mengkono yen dideleng katon ora apik. Lawang sing kanggo mlebu ana Candi Tawang Alun uga saka kayu sing wis rada reyot. Lawangan mau wis katon miring ora jejeg.

Tulisan sing nuduhake Candi Tawang Alun uga saka papan kayu biyasa banjur ditempleki spanduk sing ukurane ora gedhe. Spanduk mau ukurane pas karo papan kayu. Sapa wae bisa mlebu ana candi mergane pager sing ora saka wisi bisa dilumpati karo warga sing ora bisa njaga tinggalane leluhur. Yen mlebu ana candi ngarepe lawang ana dalanan setapak, dalanan mau saka bata kapur. Dalanan mau bisa tumuju ana pos Pemelihara Situs, panggonan lungguh-lungguh lan candi. Yen dideleng saka lor katon lemah garing nanging rada dhuwur, sumberane lumpur sing nggawe wit-witan ana kana ora bisa urip suwi uga bisa dideleng genteng-genteng omahe warga. Lemah sing obah kuwi bisa nggawe bangunan pos Pemelihara Situs katon retak-retak. Saka lemah sing bisa nyumber lumpur kuwi nggawe candi bisa kependem.

Sinopsis Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan

Dhek jaman biyen ana resi sing sekti mandra guna nanging wujud buto senandyan buto Resi kuwi nduweni sipat sabar marang sapa wae. Resi kuwi nduweni jeneng Resi Tawang Alun. Resi Tawang Alun iki ngabdi marang uripe kanggo tapa supaya bisa nyedakake dhiri marang Gusti Kang Murbeng Dumadi. Resi Tawang Alun uga nduweni anak wadon sing jenenge Dewi Miranti. Dewi Miranti nduweni watak keras lan senengane mangan daging mentah, nanging sing paling disenengi iwak badher bang. Resi Tawang Alun uga nduweni kraton sing wilayahe saka Madura nganti Jember wewatesan karo wilayah Blambangan jang wektu kuwi dimengku dening Minak Jingga.

Dewi Miranti sing wis dewasa nduweni kekarepan marang Ramane dheweke pengen digarwa dening Ratu Majapahit. nanging Dewi Miranti sing nduweni wujud buto, dheweke sadar yen wujud ora kaya wong wadon lumrahe banjur dheweke matur marang Ramane supaya dadi kenya sing ayu rupane kanggo bisa nggawe Ratu Majapahit tresna marang dheweke. Resi Tawang Alun banjur nyaguhi apa kang dikarepake putrine sing paling ditresnani, banjur diubah Dewi Miranti dadi kenya sing ayu kaya widadari ana kraton Tawang Alun.

Dewi Miranti banjur tepang dening ratu Majapahit yaiku Brawijaya VI kang wektu kuwi lagi sowan ana kraton Tawang Alun kalorene padha tresna mergane Dewi Miranti Ayu banget. Dewi Miranti banjur dadi selire ratu Brawijaya lan ngandhut jabang bayi saka ratu Majapahit. wektu kuwi Dewi Miranti kang lagi ngidam nduweni pepenginan kang aneh. Pepenginan kang aneh mau mangan daging mentah kang saya suwe nggawe emanne dadi curiga banjur matur marang ratu Majapahit nalika kuwi ratu Majapahit ora percaya banjur sdaya suwe diselidiki pranyata Dewi Miranti bali kaya asale maneh yaiku buto yen dheweke mangan daging mentah.

Ratu Majapahit murka banjur ngusir Dewi Miranti lan saka kuwi Dewi Miranti bali lan dheweke isih digawani cindhik puspita kanggo tetenger putrane yen wis dewasa. Sawise bali dewi miranti kang wektu kuwi wis babaran lan saya mlakune taun putra Dewi Miranti gedhe banjur dheweke sowan ana kraton Majapahit. nanging ora mulus kaya kang dikarepake isih ana wae alangan kanggo bisa mbuktekake yen dheweke putra saka ratu Majapahit. banjur dheweke nyuwun tulung kakunge yaiku Resi Tawang Alun kanggo nggawe dhamar sajrone wesi kang cahyane terang banget lan bisa

dideleng saka kraton Majapahit. wis kabukti yen kekerepane ratu Majapahit bisa dilakoni banjur ora ana rasa curiga maneh. Jaka Dilah banjur diparingi gelar senapati ana kraton Majapahit.

Nilai Budaya kang Ana ing Cita Legendha Candi Tawang Alun

Nilai kabudayan kuwi kanthi ora sengaja bisa tuwuh ana sajrone masyarakat lan nduweni paedah kanggo pedomane urip ing bebrayan. Urip ing bebrayan kudu nduweni nilai-nilai kanggo kebecikan. Nilai siji lan liyane gegayutane raket banget sajrone solah bawane masyarakat. Mula saka kuwi gegayutan bisa dadi nilai panyurung kanggo manungsa supaya bisa menehi patuladhan ing bebrayan. Ing sajrone Legendha Candi Tawang Alun ana saperangan nilai kabdayan sing bisa menehi patuladhan-patuladhan kang becik. Babagan ngenani nilai kabudayan bisa dideleng ing ngisor iki:

Nilai Kabudayan kang Kinandhut ing Legendha Candi Tawang Alun

Babagan nilai budaya sajrone Legendha Candi Tawang Alun bakal ditintangi nganggo teori nilai budaya ang diandharake Lantini (1998:26) antarane 1) nilai dhidaktik yaiku nilai kang asipat pasinaon, peranan pasinaon kuwi akeh jinise antarane babagan kepahlawanan, babagan budi pekerti, babagan agama, lan liya-liyane, 2) nilai religius yaiku nilai kang ngubungake manungsa lan Gusti kayata ngupaya cedhak marang Gusti lan nglakoni akidah-akidah kang wis dadi aturan agama, 3) nilai ertik yaiku hubungan sebab akibat saka anane sipat apik lan ala kang diduweni manungsa.

Nilai Dhidaktik Sajrone Legendha Candi Tawang Alun

Nilai dhidaktik kang kinandhut sajrone legendha candi Tawang Alun yaiku nilai-nilai kang nuduhake pasinaon. Pasinaon kuwi bisa kawujud werna-werna nanging kang paling wigati yaiu pasinaon kanggo kabecian. Pasinaon bisa gawe pengalaman sajrone urip ing bebrayan. Babagan kang nyakup nilai dhidaktik sajrone Legendha Candi Tawang Alun yaiku kawicaksanan, sabar, tanggung jawab lan rumangsa salah.

Kawicaksanan

Kawicaksanan yaiku tumindak kang dilandhesi kepinteran, akal budi, pengalaman lan kawruh sajrone prastawa kang dilakoni (Hydrizbot:2015). Kawicaksanan kuwi penting kanggo urip ing bebrayan. Sipat kang kaya mengkono bisa kanggo ngadhepi perkara lan bisa mungkasi perkara mau kanthi becik. Kawicaksanan mau bisa ngasilake tumindak kang adil. Resi Tawang Alun uga nduweni sipat kang

kaya mengkono. Mula saka kuwi masyarakat Desa Buncitan ngurmati resi Tawang Alun kanggo patuladhan kang becik. Kawicaksanaan kuwi perlu kanggo pemimpin.

Sabar

Sabar minangka tumindak kang bisa nahan nepsu, kepinginan lan *emosi* sarta bisa tahan karo prastawa kang susah kanthi ora nesu (Mangunsuwito, 2010:153). Paraga sing nduweni jeneng Jaka Dilah sajrone crita Legendha Candi Tawang Alun nduweni sipat sabar. Sabar minangka sipat sing ora grusa-grusu lan tahan ngadhepi pacoban apa wae. sipat kang kaya mengkono penting banget kanggo urip ing berayan. Jaka Dilah sabar kanggo bisa mangerteni dununge bapane, mergane kabeh kancane nduweni bapa lan biyung.

Tanggung Jawab

Tanggung jawab yaiku saguh ngopeni yen ana kesusahane utawa nanggung akibat sing wis dilakoni sadurunge (Beeyan:2014). Tanggung jawab sipat kang bisa dadi patuladhan kang becik, mergane sipat kuwi bisa ngewenehi rasa kesadharan sing dhuwur lan eling marang kewajiban sing wis ditumindaki. Paraga LCT sing nduweni sipat kasebut yaiku ratu Majapahit. raja Majapahit sing wektu kuwi sing diapusi Dewi Miranti isih bisa ngapurani. Dewi Miranti sing wektu kuwi lagi ngandhut lan diutus bali dupag kraton Tawang Alun. Ratu Majapahit isih ngakoni jabang bayi sing ana ing wetenge Dewi Miranti. Ratu Majapahit kang dadi bapa saka jabang bayi kuwi ora ucul saka kawajibane.

Rumangsa Salah

Saliyane tanggung jawab, rumangsa salah minangka sipat kang uga wigati. Rumangsa salah yaiku rasa sajrone ati sing wis rumangsa ngakoni salahe (Mangunsuwito, 2010:152). Sipat kuwi kang bisa nggawe awakdhewe ngrenungake kaluputan kang tau dilakoni ana alam ndonya yaiku nguri-uri dhiri kanthi tumindak apa wae sing wis dilakoni, uga saben manungsa nduweni sipat ala lan becik. Saka ngerenungake kaluputan mau sapa wae bisa mangerteni tumindak sing pener lan ora pener. Yen sipat mau pener bisa kanggo patuladhan liyan, nanging yen ana sing ora pener kudune rumangsa salah mergane saka rumangsa salah kuwi bisa mbenerake tumindak sing ora bener mau. gegambaran rumangsa salah mau uga ana ing crita Legendha Candi Tawang Alun nalika Dewi Miranti ngapusi ratu Majapahit dheweke ora nglunjak, nanging dheweke nriman apa kang wis disabdaake dening ratu Majapahit. Dheweke rumangsa salah yen tumindak sing salah kuwi ora pener.

Pitutur

Pitutur minangka piwulangan kabecikan urip ing bebrayan (Mangunsuwito, 2010:131). Pitutur bisa kanggo piweling supaya ora salah dalan utawa tumindak sing ora bener. Ora kabeh manungsa bisa nemoni dalan kang terang utawa apik. Manungsa uga ana sing mlebu ning dalan sing ala. manungsa sing nduweni watak apik kudu bisa menehi pitutur marang liyan, supaya bisa ngewenehi piwulangan apik sajrone urip ing bebrayan. Gegambaran mau ana ing sajrone Legendha Candi Tawang Alun Dewi Miranti sing ora bisa nriman wujud. Dheweke isih dituturi marang bapane yaiku resi Tawang Alun.

Nilai Religius Sajrone Legendha Candi Tawang Alun

Nilai religius sajrone Legendha Candi Tawang Alun yaiku nilai-nilai kang sesambungan manungsa marang Gustine lan ngenani babagan keagamaan. gegayutan nilai budaya iki kang biyasane ditumindaki dening resi Tawang Alun lan masyarakat sakupenge yaiku tapa lan ukuman.

Tapa

Tapa minangka nglakoni mati raga sarta sumingkir saka ing alam rame (Mangunsuwito, 2010:179). Piranti kanggo ngrenungake kaluputan sing tau digawe ana alam ndonya iki, supaya bisa mangerteni kahanan sajrone awake dhewe. Kahanan mau kayata tumindak. Tumindake manungsa mesthine ana kang apik lan ala. tapa uga bisa kanggo nyedhakake manungsane marang panciptane, mergane wiwit jaman leluhur tapa kalebu *spiritualis* kang ana Sajrone awake dhewe. Candi Tawang Alun nduweni paraga sing sekti mandraguna yaiku resi Tawang Alun. Resi Tawang Alun yen pengen ngerenungake kaluputan kang tau digawe ana alam ndonya lan cedhak marang Gusti Pangeran mesti tapa kanggo ngayemake dhiri.

Ukuman

Ukuman yaiku *sanksi* sing diparingi dening Gusti Pangeran uga bisa saka panguwasa. Ukuman yaiku siksa, pakunjara, lan wong sing dikunjara (Mangunsuwito, 2010:197). Ukuman bisa kanggo nyadharake tumindak sing wis ora pener mergane saben urip iki nduweni tatanan lan wewatesan sing digawe supaya tuwuh pangrasa nyesel. Crita ngenani LCT uga ana gegambaran ngenani ukuman-ukuman kasebut yaiku karma, nalika Dewi Miranti sing wis keruan ngapusi ratu Majapahit. Ratu Majapahit wis ngewenehi ukuman supaya Dewi Miranti ora ana ing kraton maneh.

Nilai Etik Sajrone Legendha Candi Tawang Alun

Nilai etik kang ana sajrone Legendha Candi Tawang Alun yaiu sipat apik lan ala kang ana sajrone paraga. Cita paraga nang kene nduweni sipat apik lan ala, merga manungsa diciptakake ora sampurna semono uga ciptaan liyane. Mula saka sipat mau nduweni sebab lan akibat sing bisa dadi pasinaon kanggo urip ing bebrayan. Nilai budaya iki dumadi saka sipat-sipat manungsa sing apik lan ala kayata ngugemi pituduh lan katresnan.

Simpatik

Simpatik yaiku pangrasa manungsa kang tuwuh krana disurung anane rasa khuwair (Kenrick95Bot:2015). Manungsa sing nduweni rasa kaya mengkono bakal nduwe rasa welas lan nglakoni tumindak sing bisa njaga lan ngramut samubarang kasebut. Candi Tawang Alun kang saya suwe ditinggalake karo generasi mudha iki wenahi rasa simpatik kanggo sapa wae sing ndeleng. Cagar budaya sing bisa nduweni paedah kanggo spiritual lan pendhidhikan iki kudune diuri-uri.

Tresna

Saben manungsa nduweni rasa tresna, mergane manungsa kuwi makhluk sosial. Tresna yaiku seneng marang sapa wae bisa kanggo kulawarga, kanca lan lawan jinis (Mangunsuwito, 2010:191). Manungsa siji lan sijine kuwi pandha-pandha mbutuhake saengga tuwuh rasa tresna. Tresna yaiku rasa kang paling endah sing bisa diduweni sapa wae. Semono uga ing sajrone cita LCT iki saben paragane nduweni rasa tresnani. Utamane tresnane Dewi Miranti kanggo ratu Majapahit.

Kuciwa

Kuciwa minangka tumindak kang kurang pantes (Mangunsuwito, 2010:84). Tumindak sing kurang pantes iki nuwuhake rasa *frustasi* sing asale saka njeruh batin lan pikir gumantung pawongan sing kena rasa iki. Kuciwa disebabake pangrasa sing ora puas saka kedadeyan sing ora bisa kawujud lan ndadekake sedhi marang pawongan kasebut. Gegambaran kuciwa LCT iki ana ing paraga resi Tawang Alun sing kuciwa wis nyaguhi kekarepan Dewi Miranti sing ora pener lan ndadekake Dewi Miranti sedhi.

Salugune Fungsi kang Ana ing Cita Legendha Candi Tawang Alun

Wujud legendha kuwi mesthi wae nduweni fungsi tartamtu tumrap masyarakat panyengkuyunge. Bisa uga diarani fungsi kuwi ndadekake masyarakat katon kaiket ing rasa pangrasane banjur ndadekake legendha kuwi tansah kajaga kanthi tekan saiki. Wujud saka piguna mau tansah nandang owahan-owahan adhedhasar kahanan kang nyata sajrone panliten, Legendha Candi

Tawang Alun. mula saka kabeh teori mau uga digayutake karo kahanan kang nyata ing masyarakat sakupenge.

Minangka Sistem Proyeksi

Legendha Candi Tawang Alun arep lan angen-angen masyarakat sajrone nindakake panguripan. Anane legendha kasebut menahi pangarep-pangarep supaya bisa slamet akanggone panguripan urip ing bebrayan. Akeh piranti sing dijupuk saka legendha kayata kanggo tolak balak. Kayadene menahi daging mentah lan tumpeng kanggo nyuwun pangalila marang gusti pangeran supaya ora ana pepalang.

Minangka Piranti Panggulawenthah Marang Anak

Panliten ngenani Legendha Candi Tawang Alun ing Desa Buncitan iki, bisa dadi pangeling-eling lan uga bisa dimangerteni anane kedadeyan kang ngandhut nilai sejarah. Legendha iki uga bisa dadi panggulawenthah tumrap generasi mudha. Legendha iki ngandhut piwulangan ngenani manungsa kudu bisa ngregani apa kang wis ana lan kudu bisa nglestarekake. Uga ana piwulangan yaiku dadi manungsa kuwi kudu bisa ngormati para leluhur kang paring jiwa lan ragane kanggo babad Desa Buncitan.

Minangka Piranti Panggulawenthah Kanggo Meksa lan Ngawasi Paugeraning Masyarakat

Legendha Candi Tawang Alun minangka sawijine wujud kabudayan saka tumindak masyarakat ing jaman biyen. Masyarakat kang dadi perangane kuwi kudu tansah ngrumangsani tumrap kabeh kabudayan kang diduweni mau. wujud saka rasa pangrasa masyarakat bisa nambah krukunan ing antarane bebrayan.

Candi Tawang Alun kuwi uga kanggo krukunan ana masyarakat. Kayadene para warga kanthi ikhlas kerja bakti sakupenge candi. Kerja bakti kuwi bisa kanggo patuladhan kang apik kanggo generasi penerus. Generasi penerus uga kanthi ikhlas kerja bakti ana sakupenge candi kayadene bocah-bocah pramuka. Kahanan sing kaya mengkono ndadekake ayem tentrem.

Gegeyutan Cita Legendha Candi Tawang Alun Karo Kahanan Masyarakat ing Bebrayan

Masyarakat Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo nduweni panyarune dhewe-dhewe ana sing isih wigati lan ora wigati. Kabeh mau kudu bisa diregani kanggo katentreman ana Desa Buncitan. panyaru sing beda-beda mau bisa nggawe werna-werna budhaya sing ana sakupenge candi. Kapercayan ora bisa dipeksa nanging ngalir dhewe ana rasa pangrasane wong-wong kasebut.

Legendha Candi Tawang Alun iki Wigati

Para masyarakat sing isih nganggep yen legendha kuwi wigati banget tumrap panguripane masyarakat ing daerah sakupenge. Lumrahe para warga sing isih percaya lan nindakake apa wae kang ana gegayutane karo Legendha Candi Tawang Alun. saliyane kuwi para masyarakat sing isih percaya lan wigati marang legendha iki biasane nglestarekake tradhisi lan crita kanthi turun tinurun.

Legendha Candi Tawang Alun iki Ora Wigati

Masyarakat Desa Buncitan uga ora kabeh nduweni kapercayan karo crita Legendha Candi Tawang Alun. kaya diandharake ing dhuwur yen mayoritas agama kang dadi kapercayan masyarakat Desa Buncitan yaiku agama islam. Kajaba kuwi masyarakat sing ora percaya kuwi masyarakat pendhatang ora warga asli Desa Buncitan. pawas kang ngaggep yen percaya marang samubarang kang ghoib kuwi kalebu tumindak wong syirik. Para warga kang ora wigati marang legendha percaya yen rejeki, jabatan, lan jodoh ana diparingi dening Gusti Kang Murbeng Dumadi.

PANUTUP

Dudutan

Legendha Candi Tawang Alun ana Desa Buncitan, Kecamatan Sedati, Kabupaten Sidoarjo minangka perangan saka folklor lan kalebu salah sawijine kabudayan lokal khusus kabudayan jawa. Legendha Candi Tawang Alun iki isih ngrembaka ana Desa Buncitan, nanging gumantung saka kapercayan masyarakat dhewe-dhewe uga ana sing ora percaya lan ana sing percaya. Mligine masyarakat Desa Buncitan awit panggonane sandi sakupenge kuwi kanggo wisata spiritual lan pendhidhikan. Sajrone crita Legendha Candi Tawang Alun akeh piwulangan lan pitutur kang apik. Piwulangan lan pitutur mau bisa kanggo cekelaning urip ing bebrayan.

Nilai budhaya kang kinandhut sajrone Legendha Candi Tawang Alun, antarane nilai dhidaktik, nilai religius lan nilai etik. 1) nilai dhidaktik kang kinandhut sajrone nilai dhidaktik kayata kawicaksana, sabar, tanggung jawab lan rumangsa. 2) nilai religius sajrone Legendha Candi Tawang Alun yaiku nilai-nilai kang sesambungan manungsa marang gustine lan ngenani babagan keagamaan kayata tapa lan ukuman. 3) nilai eti kang ana sajrone Legendha Candi Tawang Alun yaiku sipat apik lan ala kang ana sajrone paraga, nanging sipat iku mau nduwenisebab akibat kanggo pasinaon urip ing bebrayan ayata ngugemi pituduh, atresnan lan kuciwa.

Legendha Candi Tawang Alun iki nduweni gegayutan karo masyarakat Desa Buncitan, nanging gegayutan mau saben masyarakat nduweni apercayan dhewe-dhewe ana sing percaya lan ora percaya. Saben apercayan mau kudu bisa ditrima. Kapercayan marang samubarang mau ora dipeksa, kaya dene masyarakat kang wigati isih ngugemi tradhisi ngalab berkah kang gegayutan karo legendha nanging masyarakat kang ora wigati nduweni apercayan yen rejeki, jodoh, lan martabat mau wis diatur dening Gusti Allah.

Pamrayoga

Folklor lisan perlu dilestarekake supaya generasi penerus mbesukbisa mangerteni crita kang ngrembaka ing daerahe, saengga ora cures saka majune jaman. Jaman sing saya suwe tambah maju kudune para generasi mudha bisa ngembangake folklor lisan kasebut anthi anane teknologi, saengga folklor lisan daerah bisa dikenal masyarakat njaba. Folklor lisan iki kudu diuri-uri supaya ora cures.

Panliten iki nduweni pangarep-arep muga bisa menehi paedah marang wong kang durung mangerteni Legendha Candi Tawang Alun. saliyane iku muga ana panliten kang saemper kanggo njaga kahanan kabudayan daerah supaya tetep ngrembaka. Sakabehe kuwi kanggo njaga kahanan kabudayan kang tansah kagerus budhaya manca.

KAPUSTAKAN

- Ainun, Rifda. 2006. *Antologi Dongeng Bandha Warisan (Tintingan Struktur, Nilai, lan Fungsi)*. Surabaya: UNESA
- Andriyono, Dudung. 2005. *Cerita Rakyat Kabupaten Sukoharjo* (Suatu Kajian Struktur dan Nilai Edukatif). Surabaya: UNESA
- Arikunto, Suharsimi. 2006. *Prosedur Penelitian*. Yogyakarta: Rineka Cipta
- Arikunto, Suharsimi. 2010. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta: Rineka Cipta
- Danandjaja, James. 1986. *Folklor Indonesia (ilmu gosip, dongen, dan lain-lain)*. Jakarta: Pustaka Grafitipers
- , 1984. *Folklor Indonesia*. Jakarta: Pusaka Utama Grafiti
- , 2007. *Folklor Indonesia Ilmu Gosip Dongeng dan lain-lain*. Jakarta: PT Midas Surya Grafindo.

- Gendrowati, Ariek WS. 1996. *Legendha Sawunggaling di Kelurahan Lidah Wetan Kecamatan Lakarsantri Kodya Dati II Surabaya (Tintingan Struktur, Isi lan Fungsinya)*. Surabaya:UNESA
- (<https://id.m.wiktionary.org/wiki/kebijaksanaan>)
- (<https://id.m.wiktionary.org/wiki/simpat>)
- (https://id.m.wiktionary.org/wiki/tanggung_jawab)
- Hutomo, Suripan Sadi. 1991. *Mutiara Yang Terlupakan Pengantar Studi Sastra Lisan*. Surabaya: Hiski Jawa Timur.
- Koentjaraningrat, 1984. *Kebudayaan Jawa*. Jakarta: Balai Pustaka
- , 1987. *Kebudayaan Mentalitas Dan Pembangunan*. Jakarta: Gramedia
- , 1994. *Kebudayaan Jawa*. Jakarta: Balai Pustaka
- , 1990. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta: Rineka Cipta
- , 2003. *Pengantar Ilmu Antropologi 1*. Jakarta: Rineka Cipta
- , 2009. *Edisi Revisi Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta: Rineka Cipta
- Lantini, Endah Susi dkk. 1996. *Refleksi Nilai-Nilai Budaya Jawa Dalam Serat Suryaraja*. Jakarta: Gramedia
- Mangunsuwito, SA. 2010. *Kamus Lengkap Bahasa Jawa*. Bandung: C.V Yrama Widya
- Maran, Raga Rafael. 2002. *Manusia dan Kebudayaan Dalam Perspektif Ilmu Budaya Dasar*. Jakarta: Rineka Cipta
- Maryaeni, 2005. *Metode Penelitian Kebudayaan Dalam Perspektif Ilmu Budaya Dasar*. Jakarta :Rineka Cipta
- Moleong, Lexy J. 2006. *Metode Penelitian Kualitatif*. Bandung: Remaja Rosda karya
- , 2006. *Metodelogi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT. Remaja Rosda karya
- Nuansari, Rensa Riskila. 2012. *Legenda Macan Kopek Ing Desa Pakuncen, Kecamatan Patianworo, Kabupaten Nganjuk*
- (Tintingan Sastra Lisan). Surabaya: UNESA
- Sari, Aestri Fatimatul W. 2007. *Legendha Gadung Mulathi Ngglanhang Anakan Desa Sidomulyo Ngadirojo Pacitan (Tintingan Folklor)*. Surabaya: UNESA
- Sari, Ika Fatma. 2010. *Legendha Guwa Tan Tik Siu ing Desa Sumberagung Kecamatan Rejotangan, Kabupaten Tulungagung*. Surabaya:UNESA
- Setiantini, Ari. 2006. *Legendha Menak Anggrung ing Desa Kuncen Kecamatan Padangan Kabupaten Bojonegoro (Tintingan Struktur, Nilai Budaya lan Seni)*. Surabaya: UNESA
- Soedarsono. 1986. *Kesenian, Bahasa, dan Folklor Jawa*. Yogyakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan
- Soekanto, Soerjono. 1993. *Beberapa Teori Sosiologi Tentang Struktur Masyarakat*. Jakarta: Raja Grafindo Persaja
- Sudikan, Setya Yuwana. 2001. *Metode Penelitian Kebudayaan*. Surabaya: Citra Wacana
- , 2001. *Metode Penelitian Sastra Lisan*. Surabaya: Citra Wacana
- Sulaeman, M. Munandar. 1998. *Ilmu Budaya Dasar Suatu Pengantar*. Bandung: Fefika Aditama.